

Sanastotyön ohjaus erikoisalan käänöskurssilla

Päivi Pasanen
Helsingin yliopisto

Abstract

Terminology inconsistencies and inaccuracy in the choice of equivalents negatively affect the quality of translation products and are an important reason for rework in translation companies (see e.g. SDL 2016: 7). Therefore, terminology management skills are essential for a professional translator in specialised fields and, consequently, terminological subcompetence is a vital element of translation competence models (see e.g. Göpferich 2009: 22). However, terminological subcompetence has not been widely analysed in conjunction with translation (Umaña & Suárez 2014: 3). This article addresses the issue of developing terminological competence and the need for teaching methodology that enables translation students to develop terminology management strategies. Within the framework of the traditional Terminology theory, the methods for prescriptive terminology work are well developed and established. However, systematic terminology work, which is ideal for terminologists, does not meet the needs of translators, since a translator often carries out ad hoc terminology work. The aim of this study is to suggest guidelines for a terminology management course that is tailored to the needs of translators working in specialised fields.

Keywords: translation-oriented terminology work, specialized translation, translator training

Asiasanat: kääntäjän sanastotyö, erikoisalakääntäminen, kääntäjänkoulutus

1 Johdanto

Kääntäjän kompetensseihin¹ lukeutuvat terminhallintataidot ovat tärkeä osa asiatekstinkääntäjän ammattitaitoa (ks. esim. Cabré 2010; Göpferich 2009: 22; Montero Martínez & Faber 2009: 91–92), sillä käänöksistä löytyneistä virheistä suuri osa liittyy termeihin (Warburton 2015: 361; ks. myös SDL 2016: 7). Marcel Thelen (2015: 355) pohtii, onko kääntäjän sanastotyö kääntämistä täydentävää vai osa erikoisalojen

¹ Kääntäjän kompetenssit on kuvattu esimerkiksi lähteessä EMT expert group 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. Brussels. Saatavissa https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf [viitattu 2.1.2018] ja lähteessä EMT Board 2017. *European Master's in Translation Competence Framework 2017*. Saatavissa https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_2017_en_web.pdf [viitattu 4.4.2018].

kääntämistä, jolloin jälkimmäisessä tapauksessa sitä voidaan pitää jopa välttämättömänä osana kääntämistä. Tätä mieltä ovat esimerkiksi Silvia Montero Martínez ja Pamela Faber (2009: 90), jotka sanovat, että sanastotyötä on opetettava erottamattomana osana kaikkea erikoisalaviestintää ja että sanastotyön vaiheet noudattavat käännösprosessin vaiheita (Montero Martínez & Faber 2009: 94). Thelen (2015: 349) käyttääkin kääntäjän sanastotyöstä nimitystä *Translation-oriented Terminology*. Nimitys viittaa kääntäjän tekemään sanastotyöhön, jossa hän selvittää lähtö- tai tulokielen käsitteen sisällön (yksikielinen sanastotyö) tai käsitteiden vastaavuuden (monikielinen sanastotyö). Jotta kääntäjä pystyisi tuottamaan laadukkaita käännöksiä, tulee hänen saada koulutuksen aikana valmiudet sanastotyöhön, terminhallintaan ja tiedonhakuun erikoisalojen kurssien yhteydessä (ks. myös Montero Martínez & Faber 2009: 89).

Erikoisalojen sanastotyöhön on olemassa vakiintuneet menetelmänsä, mutta ne eivät sellaisinaan sovellu erikoisalojen käännösviestinnän tarpeisiin, sillä kääntäjän sanastotyön tavoitteet eroavat terminologisen sanastotyön tavoitteista (ks. luku 2). Perinteistä sanastotyön mallia onkin muokattava erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta, jotta se soveltuisi käännöskursseilla tehtävän sanastotyön opetukseen ja vastaisi työelämän tarpeita. Esimerkiksi Kara Warburtonin (2015: 363) mukaan yrityselämässä tehtävä sanastotyö on perinteisen terminologian teorian mukaista vain poikkeustapauksissa ja hankalien termien yhteydessä. Kääntäjän on kuitenkin hyvä tuntea terminologisen sanaston laatimisperiaatteet ja olla tietoinen sanastotyön eduista ja rajoituksista, jotta hän osaa arvioida sanastojen käyttökelpoisuutta (Kudashev 2016: 403).

Tärkeystään huolimatta kääntäjän sanastotyötä tai terminhallintaa ei ole juurikaan analysoitu käytännön käännöstyöhön niveltävänä vaiheena (Umaña & Suárez 2014: 3). Tämän artikkelin tavoitteena onkin pohtia teorian ja käytännön näkökulmasta, miten sanastotyö saadaan niveltymään saumattomasti erikoisalojen käännöskursseihin ja näin vastaamaan mahdollisimman hyvin erikoisalaviestinnän tarpeita. Artikkelin perustuu toisaalta Montero Martínezin ja Faberin (2009) kehittämään kääntäjän sanastotyön malliin, toisaalta Igor Kudashevin (2016) huomioihin käännöskurssien sanastotyöstä ja omaan monivuotiseen kokemukseeni kääntäjän sanastotyön ohjauksesta oikeusalan käännöskurssin yhteydessä. Käytän termiä *kääntäjän sanastotyö* viittaamaan käsitteeseen, johon sisältyy käännöstoimeksiannon yhteydessä tapahtuva termien poiminta, käsitesisällön ja käsitevastaavuuden selvitys sekä käsiteanalyysin tulosten tallennus. Samaan tai osittain samaan käsitteeseen viitataan käännöstieteellisessä kirjallisuudessa myös nimityksellä *terminhallinta*. Kääntäjän sanastotyön vaiheita selostan tarkemmin luvussa 3.

2 Kääntäjän ja terminologin sanastotyön vertailua

Kääntäjän ja terminologin sanastotyöllä on paljon yhteistä. Ensinnäkin molemmat tarvitsevat sanastotyötä ongelmien ratkaisuun, käsitteiden sisällön selvittämiseen ja vastineiden hakemiseen. Toiseksi sanastotyö on keino saada tietoa erikoisalasta ja ymmärtää erikoisalan tietorakenteita (Cabré 2010: 358). Kolmanneksi sanastotyö jakautuu pääpiirteittäin samankaltaisiin vaiheisiin. Kääntäjän sanastotyö voidaan

Montero Martínezin ja Faberin (2009: 91) mukaan jakaa neljään toisiaan seuraavaan tai osittain päällekkäiseen vaiheeseen, jotka ovat

- erikoisalan käsitteiden tunnistaminen ja poiminta tekstistä
- tietolähteiden arviointi, käyttö ja hyödyntäminen
- erikoisalan käsitteiden vastaavuuksien ja -erojen tunnistaminen
- tietojen tallennus ja hyödyntäminen tulevissa käänöksissä.

Vaikka kääntäjän ja terminologin sanastotyössä on yhteisiä piirteitä, ne eroavat kuitenkin toisistaan. Kääntäjän sanastotyö alkaa erikoisalan käsitteiden tunnistamisella ja tietolähteiden arvioinnilla, kun taas terminologin sanastotyö jatkuu suunnitteluvaiheen jälkeen yleensä lähteiden valinnalla ja etenee sen jälkeen käsitteiden valinnan kautta käsiteanalyysiin, jossa selvitetään käsitteiden väliset erot ja käsitesuhteet (ks. esim. Nuopponen & Pilke 2010: 80–94). Myös kääntäjän sanastotyön tavoitteet, sanastojen sisällöt ja rakenne, käytetyt lähteet ja tallennustapa ovat toisenlaiset kuin terminologilla.

2.1 Sanastotyön tavoitteiden eroista

Terminologin tavoite on tuottaa systemaattinen, mahdollisesti jopa preskriptiivinen eli kielenkäyttöä ohjaava sanasto. Sanasto kattaa valitun aihealueen käsitteistön, ja sen termitietueiden rakenne ja sisältö vastaavat terminologisille sanastoille asetettuja vaatimuksia. Terminologi tekee sanastoja pitkäaikaiseen käyttöön, monelle erilaiselle käyttäjäryhmälle ja moneen käyttötilanteeseen. Terminologin työn tulos on itsenäinen tuote ja sidoksissa tiettyyn erikoisalaan, muttei mihinkään tiettyyn tekstiympäristöön.

Kääntäjän sanastotyö on sen sijaan erottamaton osa erikoisalojen käänösviestintää. Kääntäjän ensisijainen tavoite on tuottaa tuloteksti, joka välittää mahdollisimman tarkasti lähtötekstin viestin, noudattaa tulokielen ja erikoisalan kielen konventioita, mukaan lukien termivalinnat, ja on toimeksiannon mukainen (Montero Martínez & Faber 2009: 94; Thelen 2015: 353).

Kääntäjän sanastotyössä eivät korostu terminologille olennaiset kysymykset, kuten mikä on termi. Esimerkiksi Montero Martínez ja Faber (2009: 93) toteavat, ettei erikoisalaviestinnän kontekstissa ole tärkeintä erottaa termiä sanasta. Keskeistä on sen sijaan, että kääntäjä sisällyttää sanastoon oman työnsä ja yrityksen viestinnän kannalta tarpeelliset nimitykset, vaikka ne eivät täyttäisi termin tunnuspiirteitä (Warburton 2015: 377). Lynne Bowker (2015: 318) kehottaaakin sanastotyötä tekevää kääntäjää kysymään ”onko tämä hyödyllinen käsillä olevassa tehtävässä” sen sijaan, että kysyisi ”onko tämä termi”.

Kääntäjän sanastotyö on usein niin sanottua ad hoc -sanastotyötä (Cabré 2010: 359; Montero Martínez & Faber 2009: 89, 90; Pasanen 2015: 122; Thelen 2015: 349, 355; Warburton 2015: 375). Käytännössä kääntäjä keskittyy siis yksittäisiin kääntämisen kannalta ongelmallisiin termeihin tai käsitteisiin, eikä hänellä ole aikaa tehdä systemaattista käsiteanalyysia tai laatia ehyttä käsitejärjestelmää (Bowker 2015: 311).

Sen sijaan kääntäjän on nopeasti päätettävä, mikä on sopiva termivastine tietyssä kontekstissa.

2.2 Sanaston sisällön ja tietuerakenteen eroista

Terminologiset sanastohankkeet ovat yleensä toimiala- tai yrityskohtaisia hankkeita, tai julkisin varoin rahoitettuja hankkeita (TSK 2018). Hankkeiden lopputuotteilla on oltava viimeistely ulkoasu ja sisältö, sillä hankkeen tuloksena syntyvä sanasto on usein myös kaupallinen tuote. Kääntäjän sanastotyössä keskeistä on sen sijaan henkilökohtaisuus, ei sanaston julkaisukelpoisuus. Kääntäjän termitietokanta on tarkoitettu kääntäjän tai mahdollisesti työnantajan käyttöön, ja termitietueen rakenne voi vaihdella yhdenkin tietokannan sisällä. Joissakin tietueissa käsitteille annetaan vain vastinekieliset termit, kun taas joissakin tietueissa tarvitaan esimerkiksi selitteitä erikielisten käsitteiden vastaavuudesta.

Kääntäjän termitietokantaan tallentuu termivarianttien ja käsitteen nimitysten lisäksi muutakin tietoa, kuten usein esiintyviä merkkijonoja tai kielen yksiköitä, jopa yleiskielen sanoja tai erisnimiä, joiden kirjoitusasua on vaikea muistaa. Muita tärkeitä tietoja ovat esimerkiksi nimityksen käyttöyhteys, käyttäjä ja konteksti. Kääntäjän termitietokannassa ei sen sijaan esimerkiksi perinteinen sisältömääritelmä ole välttämätön, vaikka se antaa kääntäjälleen hyödyllistä tietoa, koska siinä näkyy yläkäsite ja ainakin yksi erottava olennaispiirre. Thelenin sanoin (2015: 372) sisältömääritelmä on metalingvistinen eli keinotekoinen eikä aina riitä kääntäjän tarpeisiin, sillä määritelmä ei välttämättä vastaa todellista erikoisalaviestinnän kielenkäyttöä. Määritelmän sijasta tai lisäksi kääntäjä ehkä tarvitsee käsitettä kuvaavan selitteen tai ensyklopedista tietoa.

2.3 Sanaston lähteiden ja tallennuksen eroista

Kääntäjät käyttävät yhä enemmän käännöksiä lähteinään, mikä on sanastotyön ohjeiden vastaista mutta käytännön sanelemaa, sillä vastineet on löydettävä nopeasti (Bowker 2015: 311). Bowker (2015: 316–317) korostaa, että kääntäjänkoulutuksessa tulee keskittyä lähteiden arviointiin, sillä kääntäjät käyttävät joka tapauksessa muun tyyppistä aineistoa kuin mitä terminologisessa sanastotyössä suositellaan. Auktorisoidun aineiston (säädökset, viranomaisasiakirjat ja standardit) ja tiedeyhteisön hyväksymän aineiston (oppikirjat, tutkimuskirjallisuus, ammattilehdet, sanastot ja luokitukset) ohella kääntäjät käyttävät alemman luokan aineistoa, avointa aineistoa ja käännöksiä. Sekä kääntäjä että terminologi tallentavat kuitenkin käsiteanalyysin tulokset. Tosin tallennustapa on erilainen. Kääntäjä tallentaa tulokset ehkä vain omaan tai mahdollisesti yrityksen tai organisaation käyttöön, ja hänelle riittää kevyempi työkalu. Terminologi tallentaa sen sijaan tulokset termitietueisiin, joista muodostuu sanasto laajalle käyttäjäryhmälle pitkäaikaiseen käyttöön, ja hän voi käyttää työssään kehittyneitä sanastohallinnan työkaluja. (Cabré 2010: 358.)

Bowker (2015: 307) antaa esimerkkejä kääntäjän ja terminologin sanastotyön eroista laatimassaan koosteessa. Esitän taulukossa 1 Bowkerin luettelemat erot pääpiirteissään.

Taulukko 1: Kääntäjän ja terminologin sanastotyön eroja (muokattu lähteestä Bowker 2015: 307)

Terminologi(e)n termipankki	Kääntäjän termitietokanta
kollektiivisesti tuotettu, suljettu, yhteisesti sovittu tietuerakenne ja koostamisperiaatteet	henkilökohtainen
talon sisäiseen käyttöön	henkilökohtaiseen käyttöön
usein preskriptiivinen	deskriptiivinen
temaattinen	yksittäisiä käsitteitä (ad hoc)
useita aihealueita	rajoittuu yleensä yhteen aihealueeseen
tarkoin valitut lähteet, ei käännöksiä lähteenä	lähteenä myös käännöksiä (käännösmuisteja)
yksityiskohtainen, laaja tietuerakenne, yhtenäinen	tietueen laajuus ja tarkkuus vaihtelevat, painopiste vastineissa
termejä (perusmuodossa)	termejä, usein esiintyviä merkkijonoja, hankalia kielen yksiköitä
käsitelähtöinen	osittain käsitelähtöinen
ei integrointia muihin työkaluihin	integroitu muihin kääntäjän työkaluihin

3 Sanastotyön malli erikoisalan käännskursseille

Seuraavaksi pohdin erikoisalojen käännskursseihin sisältyvän sanastotyön suuntaviivoja. Ne perustuvat luvussa 2 esittelemääni Montero Martínezin ja Faberin (2009) nelivaiheiseen sanastotyömalliin. Aluksi pohdin opiskelijoiden motivointia sekä asetan sanastotyölle yleiset tavoitteet ja sen jälkeen esittelen mallia vaihe kerrallaan.

3.1 Opiskelijoiden motivointi ja sanastotyötaitojen kehittyminen

Opiskelijoiden motivoiminen sanastotyöhön on ensimmäinen ja ehkä tärkein vaihe erikoisalan käännskursilla. Jos tämä vaihe epäonnistuu, opiskelijat eivät näe sanastotyön yhteyttä käännskotoimeksiantoihin eivätkä sisäistä sanastotyön hyötyjä. Motivoinnille on tarvetta, sillä kuten Marjut Alhon (2011: 38) kyselytutkimuksesta selviää, erikoisalojen käännskursien opiskelijat eivät pidä kääntämisen teoriaa tai terminologisten menetelmien tuntemusta kovin tärkeinä, vaikka nämä ovat Alhon (2011) mukaan olennaisia kääntäjän taitoja. Kudashev (2016: 404–405) mukaan opiskelijoille on selitettävä, että sanastotyö vahvistaa kääntäjän osaamista ja että sanastotyön avulla on mahdollista opiskella uusia sanoja, termejä ja ilmauksia. Sanastotyötaidot ovat hyödyllisiä opiskelijoiden tulevissa työtehtävissä kääntäjänä, tulkkeina, teknisinä kirjoittajina tai tekstintuottajina (ks. myös Montero Martínez & Faber 2009: 95). Joukkoistettu sanastotyö on myös keino jakaa työkuormaa ja tapa harjoitella työelämässä välttämättömiä yhteistyötaitoja.

Maria Teresa Cabrén (2010: 363–364) mukaan kääntäjän sanastotyötaitoja voidaan tarkastella neljän tasovaiheen näkökulmasta. Ensimmäisessä tasovaiheessa sanastotyö on vastineiden hakemista sanakirjoista ja tietokannoista eikä tässä vaiheessa voida puhua sanastotyömenetelmien käytöstä. Noviiisikäntäjien toimintaa luonnehtii ”autuas tietämättömyys” omien kääntämisen taitojen puutteista sekä mahdollisuuksista hyödyntää resursseja ja menetelmiä työn tehostamiseksi ja laadun parantamiseksi. Jos ongelmaan ei löydy ratkaisua sanakirjoista, tietokannoista tai termineuvonnasta, noviiisikäntäjä käyttää lähtökielistä termiä mahdollisesti lainausmerkeissä tai turvautuu parafrasiin (Cabrén 2010: 363). Toisessa tasovaiheessa kääntäjä on havainnut sanakirjojen ja tietokantojen epätäydellisyyden ja ottaa aktiivisen roolin luomalla rohkeasti uusia termejä. Apunaan hän käyttää yleiskielen sananmuodostusta. Tässäkään vaiheessa kääntäjä ei Cabrén (2010: 363) mielestä käytä sanastotyön menetelmiä, koska hän yrittää ratkaista terminologista ongelmaa leksikologian keinoin.

Kolmannessa tasovaiheessa kääntäjä toimii kuten ad hoc -terminologi: hän tunnistaa kielten välisiä käsite-eroja ja muodostaa itsenäisesti termejä silloin kun termivastine puuttuu (Cabrén 2010: 363). Tässä vaiheessa kääntäjä ymmärtää jo kieli- ja käsitetason eron, mutta hän ei ole vielä tavoitteena olevassa neljännessä tasovaiheessa. Neljännessä tasovaiheessa kääntäjä käyttää rinnakkaistekstejä ja hyödyntää monipuolisesti terminologista tietoa, muun muassa tietokantoihin jo tallennettuja termitietueita. Hän valitsee vastineet käsitejärjestelmän mukaisesti ja tallentaa käsiteanalyysin tulokset tulevaa käyttöä varten. Cabrén (2010: 364) sanoo, että ylimmän tason saavuttanut kääntäjä tuntee systemaattisen yksi- ja monikielisen sanastotyön menetelmät ja toimii systemaattista sanastotyötä tekevän terminologin tavoin.

Yhteenvedona voidaan todeta, että erikoisalan käänöskurssiin on hyvä sisältyä sanastotyön opetusta, jonka tavoitteena on kääntäjän sanastotyötaitojen ylimmän tason saavuttaminen. Kurssin jälkeen opiskelija tunnistaa terminologisia ongelmia ja osaa ratkaista niitä. Hän luottaa omiin ongelmanratkaisutaitoihinsa ja osaa soveltaa kääntäjän sanastotyöhön sopivia terminologian periaatteita ja tallentaa sanastotyön tulokset tulevaa omaa tai mahdollisesti myös sidosryhmien käyttöä varten. (Cabrén 2010: 359; Montero Martínez & Faber 2009: 90; Thelen 2015: 365, 369.) Ei sovi unohtaa, että samalla opiskelija hankkii erikoisalan tietämystä ennen kaikkea rinnakkaistekstejä lukemalla (ks. Cabrén 2010: 358).

3.2 Erikoisalojen käsitteiden poiminta ja terminologisten ongelmien tunnistaminen

Kääntäjän sanastotyön ensimmäinen vaihe eli erikoisalan käsitteiden tunnistaminen saattaa vaikuttaa itsestään selvältä vaiheelta, mutta jos kääntäjä ei tunne lähtötekstin termi-ilmauksia, hän saattaa kääntää ilmauksen yleiskielen sanalla. (Montero Martínez & Faber 2009: 91; Thelen 2015: 375.) Siksi on tärkeää, että kääntäjä pystyy selvittämään termin takana olevan käsitteen ja sen kielellisen tason, esimerkiksi tyylivariantin. Kyse voi olla ammattikielen ilmauksesta tai viranomaisten, tutkijoiden tai asiantuntijoiden luomasta uudesta termistä. Tärkeää on myös tunnistaa, milloin käänösongelma on

terminologinen ja vaatii terminologian menetelmiä (Cabré 2010: 359). Käsitteiden tunnistamisen lisäksi kääntäjän tulee tiedostaa termien välinen synonymia ja polysemia. Tällöin kääntäjän tulee selvittää, milloin termien välillä vallitsee synonymia ja milloin termeillä nimetään eri käsitteitä. Myös polysemia voi aiheuttaa termiongelmia. Polysemiassa ulkoasultaan kaksi samanlaista termiä poikkeavat käsitesisällöiltään.

Jos opiskelija saa itse valita ja arvioida, mitä lähtötekstissä esiintyviä nimityksiä kääntäjän sanastoon tulisi sisällyttää, hän oppii tunnistamaan termiongelmia. Opiskelijat oppivat hyödyntämään lingvististä ja kognitiivista kontekstia sekä viestintätilannetta. Erikoisalan käsitteiden tunnistaminen ja poiminta edellyttävät kielellisen kyvyn lisäksi kognitiivista kykyä, sillä lähtötekstin käsitteet ja käsitesuhteet auttavat kääntäjää hahmottamaan lähtötekstin takana olevaa maailmankuvaa.

3.3 Kääntäjän sanastotyön tietolähteet ja tiedonhakutaitojen harjoittelu

Kääntäjän on tiedettävä, mistä hän löytää erikoisalan tietoa sitä tarvitessaan (Thelen 2015: 374). Tärkeä osa kääntäjän ammattitaitoa on osata käyttää tietolähteitä tehokkaasti ja kyky arvioida lähteiden luotettavuutta. Myös tietolähteiden rajoitukset on kyettävä tunnistamaan.

Sanakirjat ovat kääntäjälle tärkeitä tietolähteitä, mutta niistä ei aina saa apua vastineongelmiin. Yleiskielen sanakirjoissa hakusanalle annetaan yleensä monta vastinetta, mutta niiden eroja tai käyttökonteksteja ei selitetä. Esimerkiksi oikeusalan termille *asetus* voidaan antaa monta vastinetta. Jos kääntäjä ei tunne erikoisalaa, hänen on vaikea päätellä, mikä vastineista sopii mihinkin kontekstiin. (Ks. myös Pasanen 2015: 120.) Terminologisiin sanakirjoihin ja sanastoihin on ehkä otettu vain suositeltavat termit, ei esimerkiksi variantteja tai ammattisanoja. Kääntäjän tärkeimpiin taitoihin kuuluu osata käyttää sanakirjoja ja sanastoja kriittisesti (Kudashev 2016: 403).

Tärkeitä tietolähteitä ovat myös esimerkiksi rinnakkaistekstit ja erikoisalan asiantuntijat (Thelen 2015: 366). Käännöstieteessä rinnakkaisteksteillä tarkoitetaan kääntämättömiä erikoisalan tekstejä, jotka ovat samalta erikoisalalta, samasta aihepiiristä ja mahdollisesti samasta tekstilajista kuin lähtötekstit (Vehmas-Lehto 2010: 370). Cabré (2010: 357) muistuttaa, että termejä ja vastineita poimitaan ensisijaisesti erikoisalan asiantuntijoiden tiettyyn todelliseen viestintätilanteeseen kirjoittamista teksteistä ja käännöksiä käytetään terminologisena lähteenä vain siinä tapauksessa, että lähtökielisiä asiantuntijoiden kirjoittamia tekstejä ei ole. Käännösten käyttämistä koskevan ohjeen Cabré kohdistaa terminologeille, mutta se sopii mielestäni myös kääntäjille, jos tavoitteena on käyttää termejä niin kuin erikoisalan asiantuntijat niitä käyttävät (ks. myös Montero Martínez & Faber 2009: 93).

On hyvä, jos opiskelijat harjoittelevat rinnakkaistekstien hakua ja käyttöä, sillä termivastineiden lisäksi rinnakkaisteksteistä saa monipuolista erikoisalaan ja sen käsitteisiin liittyvää tietoa. Rinnakkaistekstien lukeminen kehittää kääntäjän tajua tunnistaa ja ymmärtää erikoisalaviestinnässä ilmeneviä kielikonventioita (Montero Martínez & Faber 2009: 92). Internetissä voi olla runsaasti tarjolla rinnakkaistekstejä, mutta hakukoneiden käyttöä on harjoitettava, sillä hakutulosten selaaminen vie aikaa.

Hakutuloksista on osattava poimia "määritelmän sirpaleita", kuten yläkäsitteitä ja vieruskäsitteitä. Vastineita voi hakea lähikäsitteiden ja aavistustermien, ts. mahdollisten vastinekielen termien, avulla. (Vehmas-Lehto 2010: 370–371.)

Montero Martínez ja Faber (2009) korostavat lähteiden arvioinnin tärkeyttä ja suosittelavat opetusmenetelmäksi ryhmätyötä. Opiskelijat analysoivat erikoisalan käännoöskurssilla vain muutamaa käsitettä, mutta opiskelijoita kannustetaan hakemaan käsitettä koskevaa tietoa erilaisista lähteistä. Näin opiskelijat havaitsevat lähteiden erot ja erityisesti yleiskielen sanakirjojen käyttöön liittyvät rajoitukset.

3.4 Käsite-erojen tunnistaminen kääntäjän sanastotyössä

Kääntäjän sanastotyön keskiössä ovat termit ja muut erikoisalan ilmaukset, eivät niinkään käsitteet (Cabré 2010: 357, 358). Kääntäjän on kuitenkin ymmärrettävä kognitiivisen ja lingvistisen tason ero, jotta hän voi lähteä selvittämään käsite-eroja (vrt. Thelen 2015: 357). Käsite-erojen selvittämisessä auttavat puolestaan käsiteanalyysi ja tiedonhaku. Tavoitteena on saada selville, mikä tulokielen vastine sopii parhaiten käännoöksen tarkoitukseen.

Vastineita etsiessään kääntäjän tavoitteena on ainakin periaatteessa löytää tulokielestä termivastine lähtökielen käsitteelle (Cabré 2010: 360). Inkeri Vehmas-Lehto (2010) on esittänyt kääntäjän vastinetyöhön sopivan vastineluokituksen. Vehmas-Lehton (2010: 365) mukaan vastineet voidaan jakaa luontaisiin ja keinotekoisiiin. Luontaiset vastineet voivat vastata lähtökielistä ilmausta täysin tai osittain. Jos ilmaukselle on vain osittainen vastine, esimerkiksi kulttuurierojen vuoksi, lähtö- ja tulokielisen käsitteen ero selitetään sanastossa. Keinotekoisia vastineita luodaan, jos täysi vastine puuttuu tai lähtökielen termille ei ole yhteisesti sovittua tai kielellisesti hyväksyttävää vastinetta. (Cabré 2010: 360.) Keinotekoisien vastineiden luomista vältetään (Vehmas-Lehto 2010: 367), koska käännoöksessä pyritään noudattamaan tulokielen ja erikoisalan kielen konventioita ja käyttämään termejä niin kuin erikoisalan asiantuntijat niitä käyttävät. Vastineita ei tule luoda silloin, kun täysi vastine on olemassa, sillä keinotekoiset vastineet tekevät käännoöksestä asiantuntijan silmissä käännoöskielisen (Vehmas-Lehto 2010: 367). Aina ei täyttä tai osittaista vastinetta kuitenkaan löydy, jolloin sanastoon hyväksytään selittävä vastine.

Opiskelijat selvittävät käsitesisältöjen vastaavuuksia hakemalla sanastotyön lähteistä määritelmätietoa eli tietoa käsitepiirteistä ja käsitesuhteista. Montero Martínezin ja Faberin sanastotyön kuvauksessa ei erikseen mainita käsitesuhteiden selvittämistä, mutta sekin kuuluu osana käsitevastaavuuksien ja käsite-erojen tunnistamiseen (ks. Montero Martínez ja Faber 2009: 92). Myös Elizabeth Marshman, Julie Gariépy ja Charissa Harms (2012: 2, 5, 8) painottavat käsitesuhteiden tunnistamisen ja analyysin merkitystä erikoisalan opiskelussa, tekstintuottamisessa ja kääntämisessä.

Parhaita määritelmätiedon lähteitä ovat terminologiset sanakirjat ja sanastot, erikoisalan oppikirjat, rinnakkaistekstit ja erikoisalan asiantuntijat. Asiantuntijat pitäisi mainita ensimmäisenä, sillä heillä on uusin tieto erikoisalan käsitteistä ja heille voi tehdä tarkentavia kysymyksiä. Olen maininnut heidät kuitenkin viimeisenä, koska kääntäjän

olisi ensin pyrittävä selvittämään käsitesisältö muista lähteistä ja vasta sen jälkeen otettava yhteyttä asiantuntijoihin.

3.5 Sanastotyön tulosten tallennus

Käsiteanalyysistä on vain vähän hyötyä, ellei kääntäjä samalla systemaattisesti tallenna käännösongelmien ratkaisuja tulevaa käyttöä varten. Tätä kääntäjän terminhallinnan ja sanastotyön vaihetta korostavat esimerkiksi Montero Martínez ja Faber (2009), Thelen (2015) ja Warburton (2015). Tietuerakennetta suunniteltaessa lähtökohtana on terminologisen sanastotyön tietuerakenne, josta karsitaan tai johon lisätään kenttiä tarpeen mukaan.

3.5.1 Termitietueen sisältö ja rakenne

Kääntäjän laatimissa sanastoissa voi olla laajempi valikoima hakusanoja kuin perinteisessä erikoisan sanastossa. Kudashev (2016: 407–408) on koonnut esimerkkejä mahdollisista termikenttään sisällytettävistä sanoista ja ilmauksista. Termien lisäksi sanastoon voi sisällyttää kiteytyneitä sanaliittoja, haastavia tai usein esiintyviä vapaita sanaliittoja ja kollokaatioita. Jopa erisnimet voivat olla tarpeellisia kääntäjän sanastossa, vaikka terminologian teorian mukaan ne eivät voi olla termejä. Hakusanan kirjoitusasu on kuitenkin noudatettava terminologisen sanaston laatijalle annettuja ohjeita, eli hakusanan kirjoitusasu on oltava täydellinen, yksiselitteinen ja aito. (Kudashev 2016: 408.)

Kääntäjän sanastotyössä määritelmän ei välttämättä tarvitse noudattaa terminologisen sanastotyön periaatteita, vaan ratkaisevaa on, kenelle ja mihin tarkoitukseen määritelmä on laadittu. Marshman, Gariépy ja Harms (2012: 1, 4) toteavat, että sanaston laatijat eivät aina pyri muodostamaan terminologista määritelmää vaan hyödyntävät korpuksia, joista sanastoon poimitaan käsitesuhteita valaisevia kontekstiesimerkkejä. Kääntäjälle korpuksesta poimitut kontekstiesimerkit ovat hyödyllisiä, koska niitä voi käyttää apuna käännöksen muotoilussa. (Ks. myös Marshman, Gariépy ja Harms 2012: 7; Warburton 2015: 386.) Keinotekkoisten määritelmien sijasta suositaan todellista kielenkäyttöä kuvaavia esimerkkejä. Cabré (2010: 364) sanookin, että kaiken tallennettavan terminologisen tiedon tulee perustua todelliseen erikoisan asiantuntijoiden viestintään.

Termitietueeseen lisätään huomautus vastineen luotettavuudesta ja termiehdotuksen tekijöistä, 1) jos termi tai vastine on hankalasti löydettävissä, 2) jos kääntäjä on tehnyt valinnan monen vaihtoehdon välillä, 3) jos kääntäjä on päätenyt käyttämään synonyymeja tai 4) jos kääntäjä on tehnyt termiehdotuksen (Cabré 2010: 360). Kääntäjän on tärkeä tietää, mihin viestintätilanteeseen mikäkin vastine sopii. Opiskelijat voivat harjoitella vastineen valintaa ja viestintätilanteen huomioimista tallentamalla tietueeseen perusteet vastineen valinnalleen ja tiedon siitä, millaisissa viestintätilanteissa mitään vaihtoehtoista vastinetta voi käyttää (vrt. Kudashev 2016: 403; Melby 2012: 14). Tietueeseen tallennetaan aihealue, mahdollisen asiakkaan vaatimat vastineet, kommentteja ja konteksteja (ks. myös Warburton 2015: 385–386). Sanastoon on

merkittävä termin, vastineen tai määritelmän lähde tai tieto siitä, että kääntäjä on tehnyt termi- tai määritelmäehdotuksen.

Sanastotyön opetuksesta saamani kokemuksen perusteella opiskelijoille on annettava riittävän selkeä ja yksiselitteinen tietuerakennemalli. Näin eri laatijoiden tallentamien tietueiden rakenteessa ei ole sanaston käytettävyyttä heikentäviä eroja. Tästä syystä kenttien järjestys, kirjasintyyli tai kirjasinkoko eivät saa vaihdella. Kenttien nimitykset on syytä yhtenäistää. Myös kenttien sisällön muotoilusta ja lähdetietojen merkitsemisestä on annettava riittävän tarkat ohjeet. Ohjeet eivät voi koskaan olla liian tarkat (Kudashev 2016: 405).

3.5.2 Tietoteknisen sovelluksen valinta

Sanaston tallennukseen valitaan sellainen tietotekninen sovellus, joka täyttää käännösprojektin tarpeet ja sanaston käyttötarkoituksen. Sovellus valitaan sen mukaan, kuka sanastoa käyttää, minkälainen tietuerakenne sanastoon tulee ja kuinka laaja sanasto on. Kääntäjän sanaston laajuus voi vaihdella yksittäisistä käsitteistä ja termeistä suppeaan erikoisalanastoon, jossa on noudatettu systemaattisen sanastotyön laatimisohteita (Montero Martínez & Faber 2009: 99). Tarkoitukseen saattaa riittää taulukkomuotoinen sanasto, jossa on kaksi rinnakkaista saraketta: yksi sarake lähtökielisiä termejä varten ja toinen sarake tulokielisiä vastineita varten, niin että yhtä lähtökielen termiä vastaa yksi tulokielinen termi (Melby 2012: 9). Tällaisen sanaston käyttötarkoitus on varmistaa, että vastineiden käyttö pysyy yhtenäisenä projektikohtaisesti tai toimeksiantajakohtaisesti.

Käännöskurssilla sanastotyön tulosten tallentamiseen valitaan nopea, sujuva ja helppokäyttöinen tietotekninen sovellus. Kudashev (2016: 412) on käyttänyt Moodlen sanastotyökalua omassa opetuksessaan ja toteaa omien ja opiskelijoiden kokemuksen olleen positiivisia.

Kun sanalistamalliseen sanastoon lisätään terminologista tietoa, ollaan matkalla kohti rakenteista terminologista sanastoa. Rakenteisen sanaston tallennukseen sopii parhaiten termitietokanta, jossa tietueen sisältö jakautuu kenttiin. Sovellus on mahdollisesti liitetty käännösmuistiin ja osa toiminnoista on automaattisia. Käännösmuistiohjelma voi ehdottaa kääntäjälle vastineita termitietokannasta, mikä helpottaa käsiteanalyysin tulosten tallentamista, kun kääntäjän ei tarvitse tallennusta varten vaihtaa sovelluksesta toiseen. (Ks. Melby 2012: 14.) Bowker (2015: 319) kannattaa XML-standardin kanssa yhteensopivan TBX-Basic-formaatin käyttämistä opetuksessa, sillä se on tarkoitettu nimenomaan käännösprosessien tukemiseen. TBX-Basic-formaatin etuna on, että sanastotietokanta on siirrettävissä sovelluksesta toiseen ja että opiskelijoiden tuotokset voidaan yhdistää.

Kääntäjän sanastotyö kehittyy koko ajan, sillä integroidut kääntäjän työkalut ovat itsestään selvä osa kääntäjän työtä ja niiden hyödyntäminen on kiinteästi mukana lähes kaikessa asiatekstien kääntämisessä (Bowker 2015: 307).

4 Lopuksi

Kääntäjänkoulutuksen tavoitteena on kehittää koulutusta alan tarpeiden mukaan. Terminologian ja sanastotyön perusteet kuuluvat kääntäjänkoulutukseen, mutta jos sanastotyön tuntemus rajoittuu perusteiden osaamiseen, se ei kokemuksi mukaan riitä syventävien opintojen erikoisalojen käännoöskurssien sanastotyöhön.

Tässä artikkelissa olen pyrkinyt valaisemaan asiatekstinkääntäjän työhön kiinteästi liittyvää sanastotyötä ja pohtimaan aihetta sekä teorian että käytännön näkökulmasta. Artikkelissa esittelemäni sanastotyön malli perustuu toisaalta kääntäjän sanastotyötä käsitteleviin teoreettisiin pohdintoihin (Montero Martínez & Faber 2009) ja toisaalta omiin kokemuksiini sanastotyön ohjauksesta käännoöskurssin yhteydessä. Kokemukseni perusteella sanastotyön harjoittelu on mielekästä liittää osaksi erikoisalan käännoöskurssia, sillä näin opiskelijat näkevät sanastotyön yhteyden kääntämiseen ja oppivat hyödyntämään sanastotyön välineitä.

Julkisuudessa on aika ajoin esitetty arvioita, joiden mukaan kieliteknologian sovellukset tekevät kääntäjät ja tulkit tarpeettomiksi (ks. esim. Koponen 2017). Tällaiset arviot perustuvat yksinkertaistettuun ja vanhentuneeseen käsitykseen kääntäjän ja tulkin työstä sekä monikielisestä viestinnästä. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkijoiden visio (ks. esim. Austermühl 2013) tulevaisuudesta on toisenlainen: tietotekniikan kehitys, käännoösmarkkinoiden maapalloistuminen ja monikielistyminen sekä käännettävien tekstien määrän kasvu ja monimutkaistuminen muuttavat kääntäjän ja tulkin työtä myös tulevaisuudessa, mutta automaation lisääntyessä monikielisen viestinnän asiantuntijoiden tarve vain kasvaa, sillä tietokoneiden avulla tuotetun datan hyödyntäminen on ammattilaisten työtä. Artikkelissani olen pohtinut kääntäjäopiskelijoiden sanastotyön ohjaamista. Näkökulmanani on ollut monikielisen viestinnän asiantuntijuus, jolle on kysyntää myös tulevaisuudessa.

Lähteet

Alho, Marjut 2011. Miten erikoisalojen tekstien kääntämistä opetetaan ja toimiiko opetus? Teoksessa: Niina Nissilä & Nestori Siponkoski (toim.) *Kieli ja etiikka*. Käännoösteoria, ammattikieliset ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut nro 38. Vaasa: Vaasan yliopisto, 34–45. Saatavissa: http://www.vakki.net/publications/2011/VAKKI2011_Alho.pdf [viitattu 28.8.2017].

Austermühl, Frank 2013. Future (and not-so-future) trends in the teaching of translation technology. *Revista Tradumàtica*. Número 11, 326–337.

Bowker, Lynne 2015. Terminology and translation. Teoksessa: Hendrik J. Kockaert & Frieda Steurs (ed.) *Handbook of terminology*. Volume 1. Amsterdam: Benjamins, 304–323.

Cabré, M. Teresa 2010. Terminology and translation. Teoksessa: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (ed.) *Handbook of Translation Studies*. Volume 1. Amsterdam: Benjamins, 356–365.

Göpferich, Susanne 2009. Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition: The Longitudinal Study of TransComp. Teoksessa: Susanne Göpferich, Arnt Lykke Jakobsen & Inger M. Mees (ed.) *Behind the Mind: Methods, Models, and Results in Translation Process Research*.

Copenhagen: Samfundslitteratur, 12–38. Saatavissa: <http://gams.uni-graz.at/fedora/get/o:tc-095-187/bdef:PDF/get> [viitattu 28.8.2017].

Koponen, Maarit 2017. Kun kone kääntää. Millaisia mahdollisuuksia käännösteknologia avaa? Esitelmä *Suomi kääntää – 100 vuotta käännettyä suomea*, Helsinki 14.11.2017. Saatavissa: <https://www.sktl.fi/liitto/suomi-kaantaa-100-vuotta-kaannet/kun-kone-kaantaa-konekaantamisen> [viitattu 3.1.2018].

Kudashev, Igor 2016. A different kind of text: student's glossaries in Moodle. Teoksessa: Pia Hirvonen, Daniel Rellstab & Nestori Siponkoski (toim.) *Teksti ja tekstuaalisuus*. VAKKI Publications 7. Vaasa: Vaasan yliopisto, 402–412. Saatavissa: http://www.vakki.net/publications/2016/VAKKI2016_Kudashev.pdf [viitattu 28.8.2017].

Marshman, Elizabeth, Julie L. Gariépy & Charissa Harms 2012. Helping language professionals relate to terms: Terminological relations and termbases. *JoSTrans The Journal of Specialised Translation*. Issue 18. Saatavissa: http://www.jostrans.org/issue18/art_marshallman.php [viitattu 23.8.2017].

Melby, Alan K. 2012. Terminology in the age of multilingual corpora. *JoSTrans The Journal of Specialised Translation*. Issue 18. Saatavissa: http://www.ttt.org/tbx/art_melby_JoSTransNum18.pdf [viitattu 5.1.2017].

Montero Martínez, Silvia & Faber, Pamela 2009. Terminology competence in translation. *Terminology* 15:1, 88–104.

Nuopponen, Anita & Pilke, Nina 2010. *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts.

Pasanen, Päivi 2015. Terminologinen käsiteanalyysi asiategstinkääntäjän työvälineenä. Teoksessa: Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.) *Käännetyt maailmat. Johdatus käännsviestintään*. Helsinki: Gaudeamus, 110–122.

SDL 2016 = *SDL Translation Technology Insights Research Study 2016. Executive Summary*. SDL. Saatavissa: www.sdl.com/download/tti16-executive-summary/103386 [vaatii rekisteröitymisen, viitattu 14.8.2017].

Thelen, Marcel 2015. The Interaction between Terminology and Translation. Or Where Terminology and Translation Meet. *Trans-kom* 8:2, 347–381. Saatavissa: www.trans-kom.eu/bd08nr02/trans-kom_08_02_03_Thelen_Terminology.20151211.pdf [viitattu 23.8.2017].

TSK 2018. Etusivu. Saatavissa: <http://www.tsk.fi/tsk/fi/etusivu-1.html> [viitattu 17.1.2018].

Umaña, Olga & Mercedez Suárez 2014. Translation subcompetences and terminological implication levels in professional translators. Saatavissa: https://www.researchgate.net/profile/Mercedes_Suarez2/publication/268507009_OLGA_UMANA_1_MERCEDES_SUAREZ_2_Translation_Subcompetences_and_Terminological_Implication_Levels_in_Professional_Translators/links/546d20100cf2193b94c57ed3/OLGA-UMANA-1-MERCEDES-SUAREZ-2-Translation-Subcompetences-and-Terminological-Implication-Levels-in-Professional-Translators.pdf [viitattu 15.8.2017].

Vehmas-Lehto, Inkeri 2010. Termit kääntäjän näkökulmasta. Teoksessa: Niina Nissilä & Nestori Siponkoski (toim.) *Kieli ja tunteet*. Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyyt. VAKKI:n julkaisut, N:o 37. Vaasa: Vaasan yliopisto, 361–372. Saatavissa:

www.vakki.net/publications/2010/VAKKI2010_Vehmas-Lehto.pdf [viitattu 11.4.2017].

Warburton, Kara 2015. Managing terminology in commercial environments. Teoksessa: *Handbook of Terminology*. Volume 1. Hendrik J. Kockaert & Frieda Steurs (ed.). Amsterdam: John Benjamins, 360–392.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

FT Päivi Pasanen toimii yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat kehysperustainen terminologia sekä terminologian ja sanastotyön opettaminen.

Sähköposti: paivi.pasanen (at) helsinki.fi